

El mes de setembre de l'any 2018 l'associació Confluència.cat va posar en marxa El Món de Demà, un espai de reflexió que, més enllà de la informació o la opinió, vol acumular coneixement constructiu a través de la veu d'acadèmics i científics socials joves o responsables institucionals que no són veus habituals del debat públic. Cada quinze dies El Món de demà és al Cercle posarà a l'abast del soci un article valuós de la proposta que aquesta plataforma posa en circulació.

Sònia Callau

És Cap de la Unitat de Suport als espais agraris en l'Àrea de territori i Sostenibilitat de la Diputació de Barcelona. El seu principal àmbit de treball consisteix en el suport a ajuntaments i entitats locals per al desenvolupament de projectes d'ordenació, planificació i gestió d'espais agraris, i també en projectes de planificació alimentària. Ha participat en el procés de disseny, creació i consolidació del Parc Agrari del Baix Llobregat, des del seu naixement l'any 1998 i fins l'any 2013.

Alimentació sostenible o resiliència alimentària?: reflexions entorn una transició obligada

Aquest mes de juny farà 23 anys que es creava a Catalunya el primer 'Parc Agrari', un model pioner en la protecció i blindatge del sòl agrari davant la constant amenaça del procés urbanitzador, especialment greu en àrees metropolitanes o al voltant de ciutats mitjanes i grans. En aquests 20 anys i escaig s'han anat creant altres parcs agraris arreu de Catalunya i de l'Estat Espanyol, inspirats en el Parc Agrari del Baix Llobregat. Tots ells van néixer com a clam a favor de la protecció i defensa del sòl agrari, que a poc a poc la ciutat anava fagocitant. Carolyn Steel, al seu llibre *Hungry city*, resumeix molt gràficament aquest fenomen d'urbanització del camp amb una reflexió interessant «si l'espai agrari és el que ens proveeix dels aliments que necessitem per viure, perquè les ciutats destrueixen les millors terres agrícoles que tenen al seu voltant?». Pothukuchi i Kaufman parlaven l'any 1999 de la 'invisibilitat' de l'espai agrari en les polítiques urbanes i de la manca d'una planificació alimentària. Ho atribuïen al fet que la major part de la ciutadania dona per garantit el subministrament –a preus assequibles– d'aliments a la ciutat. Aquestes dues reflexions ens porten a la conclusió que el màxim valor que la societat atorga als espais agraris no és la seva bellesa, la seva pagesia, o el seu valor ambiental o socioeconòmic, sinó la seva utilitat en tant que productors d'aliments. En el moment en què es perd aquesta utilitat, perquè quan anem al supermercat els prestatges estan plens de menjar, els espais agraris deixen de tenir interès, i la ciutat dona l'esquena a l'espai agrari que tradicionalment l'havia nodrit. Tanmateix, cal preguntar-se: serà sempre així? Podem garantir que sempre tindrem un accés fàcil i econòmic als aliments? Quin impacte té un model alimentari que ignora d'on vénen els aliments que consumim i com afecta això al nostre espai agrari, a la nostra pagesia i al (des-)equilibri territorial? En reflexionem al llarg d'aquest article.

Si analitzem les dades d'evolució del sòl agrari i del tipus d'explotacions agràries en el context europeu, veiem que Europa perd superfície per a conrear i perd també pagesos

Paradoxalment, mentre Europa perd superfície de conreu, les grans potències internacionals com la Xina, el Japó o Corea del Sud, entre d'altres, estan comprant terres per a la producció d'aliments bàsics com a estratègia de subministrament alimentari a nivell planetari. Posem algunes dades. L'organització Grain, en un informe de l'any 2011, xifrava en 35 milions d'hectàrees les terres comprades o arrendades a tercers països, com Nova Guinea, Indonèsia, Sudan del Sud o Moçambic. És el fenomen que es coneix com a 'acaparament de terres', i que està ocasionant, entre altres problemes, la dificultat d'accés a la terra per a les explotacions de tipus familiar. Segons Oxfam Amèrica (2014), aproximadament el 60% del menjar que es cultiva, sigui transformat o no, es destina a l'exportació i se separa de les comunitats locals que han de substituir els seus conreus, és a dir, la seva base alimentària, per cultius intensius lligats al model agroindustrial ramader.

Si analitzem les dades d'evolució del sòl agrari i del tipus d'explotacions agràries en el context europeu, veiem que Europa perd superfície per a conrear i perd també pagesos. Segons les dades d'Eurostat, la Unió Europea va perdre entre l'any 1990 i l'any 2015, 27.139.520 ha de sòl agrícola, l'equivalent a la superfície de gairebé tota Catalunya. Al mateix temps s'observa un procés d'acaparament o concentració de terres en un nombre cada cop més reduït d'empreses agràries. Segons dades de l'Institut de recerca transnacional, només el 3% de totes les explotacions agràries europees controla el 50% de totes les terres de conreu del vell continent, mentre que el nombre d'empreses del sector de tipus familiar es va reduint progressivament (un 23% en el període 2003-2020). Mentre que la pèrdua de sòl agrari s'atribueix principalment al fenomen d'urbanització i també a l'increment de la superfície forestal degut a l'abandonament de l'agricultura en les zones menys productives i no perceptores de subvencions, l'increment de la dimensió de les empreses agràries s'atribueix en bona part a la política agrària europea, que afavoreix un model d'empresa agroalimentària que creix en dimensió per a fer-se més competitiva en el mercat internacional dels aliments.

La pèrdua de sòl agrari, més enllà de fer-nos menys sobirans des d'un punt de vista alimentari, provoca un enorme desequilibri territorial. La impermeabilització del sòl urbanitzat perjudica la regulació del cicle de l'aigua, la qualitat de l'aire, i la fixació de carboni al sòl, per posar alguns exemples. De l'altra, l'increment del continu forestal incrementa greument el risc dels grans incendis forestals i impacta en la nostra seguretat. Marc Castellnou, màxim expert en incendis forestals al nostre país, insisteix en la importància de recuperar el paisatge en mosaic, on l'equilibri dels paisatges cultivats i forestals és fonamental en la lluita contra els incendis de nova generació que s'esperen en un futur no gaire llunyà.

La transcendència del Pacte de Milà rau en el fet de ser el primer protocol internacional en matèria alimentària amb la voluntat de desplegar-se a escala municipal, i d'integrar en la planificació alimentària totes les baules i els actors de la cadena alimentària

Tot això ens porta a preguntar-nos si Europa ha de ser continuïsta en una política agrària dissenyada en temps de postguerra, per a produir aliments a preus baixos, però sense tenir en compte la dimensió territorial de l'agricultura, fruit d'un procés de relació equilibrada entre la pagesia i la terra. L'agricultura és cultura, és economia, és societat i és ciutat, és territori i és també el vehicle per a alimentar-nos.

Segons Reguan, la reflexió sobre el proveïment alimentari guanya oportunitat en un moment en el qual un conjunt de vectors d'abast global està modificant severament l'escenari i impacten directament sobre el model productiu establert. S'obren grans desafiaments per a fer front a les tensions en l'àmbit mediambiental i de proveïment alimentari. Els reptes globals han propiciat un reforçament de la coordinació a nivell mundial amb fites tan destacables com els acords de París contra el canvi climàtic, els Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'agenda 2030 de les Nacions Unides o el Pacte Verd Europeu, que estableix com un dels 8 elements clau l'estratègia 'from farm to fork' com a sistema alimentari just, saludable i ambientalment sostenible. Ara fa 5 anys, amb motiu de l'Expo 2015, dedicada al tema 'alimentar el planeta, energia per a la vida' es va aprovar el pacte de polítiques alimentàries de Milà, que van signar inicialment 116 ciutats de tot el món. En aquest acord, ciutats importants d'arreu del planeta es comprometien a actuar per a desenvolupar sistemes alimentaris sostenibles, inclusivament, resilents, segurs i diversificats, amb la finalitat de reduir el malbaratament alimentari, preservar la biodiversitat, i al mateix temps, mitigar i adaptar-se als efectes dels canvis climàtics. La transcendència del Pacte de Milà rau en el fet de ser el primer protocol internacional en matèria alimentària amb la voluntat de desplegar-se a escala municipal, i d'integrar en la planificació alimentària totes les baules i els actors de la cadena alimentària.

És essencial que es trobin noves formes de relació entre la ciutat i el seu espai agrari, i entre els productors i els consumidors. Només des d'una relació simbiòtica camp-ciutat s'aconseguiran la resiliència alimentària i l'equilibri territorial

El context de crisis presents i futures, i els pactes i acords internacionals que s'estan adoptant, semblen indicar que l'alimentació entrarà a formar part de les polítiques d'àmbit municipal, integrant les dimensions econòmiques, socials i ambientals, per acotar també problemàtiques alimentàries tan importants com la precarietat, la injustícia distributiva, l'erosió cultural o el malbaratament. Els espais agraris tindran un paper principal en l'equilibri territorial, i seran essencials per a

L'alimentació i per a bona part de l'economia urbana i rural. Crec encertada la tesi que estan defensant grans organismes internacionals que aposten per establir un model agrari i alimentari basat en el concepte de 'proximitat'. La proximitat, al meu entendre, es basa en tres premisses fonamentals: temps, distància i apropament. Cal disposar de terra propera per a conrear els aliments que necessitem per a alimentar-nos (vector distància), cal que organitzem l'oferta d'aliments perquè arribin al consumidor en un període curt de temps (vector temps) i cal crear els espais de trobada i de relació entre els qui produeixen els aliments i qui els consumeix. L'alimentació només pot ser sostenible si és propera, i només pot ser resilient si, a més, està connectada amb la ciutat. És essencial que es trobin noves formes de relació entre la ciutat i el seu espai agrari, i entre els productors i els consumidors. Només des d'una relació simbiòtica camp-ciutat s'aconseguiran la resiliència alimentària i l'equilibri territorial.

Els pobles i les ciutats que mostrin respecte envers l'espai agrari i la pagesia que els envolta, que prenguin consciència que el valor del menjar no és el del preu que paguem pels aliments, sinó del que costa produir-los a casa nostra amb tots els beneficis que això comporta, aquells pobles i ciutats que entenguin l'alimentació com un dret de la ciutadania, i que com a tal, l'incorporin a la política pública local, seran probablement les que podran afrontar millor futurs escenaris d'emergència climàtica i alimentària.

I aquesta és la meva creença: que hem de fer les ciutats més humanes, més respectuoses amb allò que ens envolta i recuperar l'emoció envers el menjar i les persones que hi ha al seu darrere, la pagesia.